

УДК 334.724.4:332

Скібська К.О.
генеральний директор
ТОВ «Управління персоналом»,
аспірант
Черкаського державного технологічного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ЯК СКЛАДОВОЇ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад розвитку процесів кластеризації. Розкрито передумови сучасних ринкових трансформацій. Визначено роль та місце процесів кластеризації у трансформаційному періоді.

Ключові слова: ринкова трансформація, інноваційний розвиток, інституційні чинники економіки, кластеризація, кластер, ринкова взаємодія, соціально-економічний розвиток.

Скибская К.А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ПРОЦЕССОВ КЛАСТЕРИЗАЦИИ КАК СОСТАВЛЯЮЩИХ РЫНОЧНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Статья посвящена исследованию теоретических основ развития процессов кластеризации. Раскрыты предпосылки современных рыночных трансформаций. Определены роль и место процессов кластеризации в трансформационном периоде.

Ключевые слова: рыночная трансформация, инновационное развитие, институциональные факторы экономики, кластеризация, кластер, рыночное взаимодействие, социально-экономическое развитие.

Skibska K.O. THEORETICAL BASES OF DEVELOPMENT OF THE CLUSTERING PROCESS AS A COMPONENT OF MARKET TRANSFORMATION

The article discusses the theoretical basis of the clustering process. Revealed prerequisites of modern market reforms. The study determined that the transformation processes are the basis for the formation new forms of management (clusters).

Keywords: market transformation, innovation development, institutional factors of the economy, clustering, cluster, market interaction, social and economic development.

Постановка проблеми. Сучасна регіональна система управління активно сприяє створенню умов формування сталих ринкових відносин, що відповідають світовій практиці та досвіду. Поява нових форм господарювання є результатом трансформаційних процесів, що відбуваються на мікро-, мезо- і макрорівнях та охоплюють усі сфери життя (політичну, економічну, соціальну, культурну). Суттєвим поштовхом у процесах трансформації національного ринку стали демократизація, радикальна зміна ролі та функцій держави, структурна постіндустріальна перебудова, формування суспільства інноваційного типу, гуманізація та соціалізація економічних процесів, гармонічна інтеграція у глобальне соціально-економічне середовище. З одного боку, зміни, що відбуваються в Україні, є суперечливими і ускладнюються негативними явищами і проблемами, з іншого, отримують нові напрями та можливості для поширення ринкової взаємодії.

Активний прояв інтересу до процесів кластеризації як складової ринкових трансформацій пояснюється тим, що у сучасній практиці регіонального управління залишаються не до кінця розкритими питання теоретико-методологічного характеру стосовно: оцінки і публічного визначення економічних інтересів у питаннях кластеризації; формування теорії кластерів та особливостей її реалізації за умов ринкової трансформації; створення положень теорії інституалізації кластерів у системі вітчизняного бізнесу. Отже, кластерна теорія та методологія передбачають розгляд новітніх форм економічних відносин, що спрямовані на створення нової моделі ринкових відносин та втілення сучасного «інноваційного продукту» з урахуванням ринкових перетворень.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури, що присвячена дослідженню питань розвитку та особливостей процесів

кластеризації, показав, що теоретичні основи формування кластерів заклали у своїх працях М. Портер, Е. Лимер, В. Фельдман, М. Енрайт та ін. [8; 9; 12]. Серед сучасних науковців, що сприяли поширенню теоретико-методологічної бази в питаннях актуалізації кластерного підходу, слід відзначити Ю. Бажаля, А. Гуренку, О. Крайника, Д. Крисанова, С. Соколенка, О. Тищенка, Л. Федулову, О. Фінагіну. Різні аспекти формування інноваційних кластерів досліджують А. Бутенко, В. Дубіщев, О. Кузьмін, Є. Лазарева, Н. Мікула та ін. [3; 9; 11; 12].

Частина перехідних трансформаційних відносин, яка висвітлюється у науковій літературі, поступово зростає і наповнюється не лише дослідженнями нових процесів, умов розвитку, важелями втручання, а ще і новими рівнями розвитку та регулювання. Разом із тим багато проблем, пов'язаних з процесами кластеризації в умовах регіональної економіки, залишаються не до кінця дослідженими. Так, у науковій літературі відсутні роботи, які комплексно розглядають особливості розвитку кластерів з урахуванням трансформаційних перетворень ринків і потребують доопрацювання теоретико-методологічних підходів визначення та подальшої оцінки рівня розвитку процесів кластеризації.

Постановка завдання. Базові положення методології кластерного підходу, що існують, вже містять у собі багачення феноменів організації процесів кластеризації. Однак формування дієвої методології, що забезпечує засади ефективного регіонального управління соціально-економічним середовищем, передбачає визначену конкретизацію. У зв'язку з цим метою статті є: формування теоретико-методологічної бази, що розкриває засади розвитку різноманітних форм взаємодії та виокремлює з них найбільш значущі; дослідження та систематизація передумов розвитку процесів кластеризації як складової ринкової трансформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фундаментальна трансформація ринкових відносин стає ефективною за умов застосування процесів класифікації, що спрямовує свої зусилля на зростання зайнятості та доходів населення, поширення взаємовигідних стосунків у сфері бізнесу [11]. Ці дії перетворюють порядок захисту національного ринку, підтримують вітчизняного виробника за умов інтеграції та глобалізації. Для України це відносно нове явище, що потребує свого визначення та позиціонування у системі заходів економічної політики. Сучасна трансформація ринкових відносин вимагає особливої уваги і наукового обґрунтування, забезпечення новими методологічними та методичними підходами, управлінськими технологіями, що сформують безперервність процесу підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів [12].

Цільова спрямованість класифікації у ринковій трансформації – це системно спрямовані, оформлені документально наміри і дії груп підприємств різноманітних форм власності, органів влади, наукової та освітньої сфер, інших представників господарської діяльності зі створення сприятливих умов ринкового середовища. Такі дії передбачають удосконалення ведення господарської діяльності, входження на нові ринки, їх активне формування і видозміна в інтересах усіх елементів [11].

На перший план у складних регіональних та загальнонаціональних процесах соціального й економічного розвитку виступають аналіз засад процесів класифікації та поступова практична адаптація теоретико-методологічної бази, що вже накопичена світовою спільнотою. Саме така спрямованість суспільного відтворення повинна забезпечити нову систему мотивів у веденні господарської діяльності, активізацію інноваційного механізму та ефективність ринків у всіх спектрах реалізації.

Виявлення суперечливих рис у формуванні економічних і соціальних механізмів управління дозволило врахувати інтереси та особливості ринкової трансформації. Разом із тим у рамках трансформаційного підходу відбувається комплексне вивчення процесів, що характеризують розвиток окремих підсистем і регіонів у цілому. Спостереження свідчать, що ці процеси дуже різноманітні, але мають загальну спрямованість та низку стратегічних функцій, а саме: перетворення у системі економічних відносин, побудова курсу на множинність форм власності; демонополізація і розвиток конкурентного середовища, забезпечення незалежності учасників відтворювального процесу, формування механізму ефективно діючої конкуренції; розвиток ринкової інфраструктури; формування політичних і соціокультурних інститутів; поширення стандартів ринкової культури.

Умови, що склалися в регіональній економіці, посприяли появі нових форм власності, активному розвитку малого та середнього бізнесу, кооперації підприємництва із виробництвом і ринковою інфраструктурою. Подолання протиріч та труднощів в процесах регіональної трансформації супроводжується появою інноваційних форм господарювання, що здатні втілювати у собі різноманітну спрямованість і розширювати партнерські відносини [3; 4]. Переважно активний розвиток отримують кооперація, спілки та товариства, бізнес-інкубатори, кластери.

Поступове залучення до процесів класифікації представників виробничих, дослідницьких, торговельних, фінансових, транспортних та інших інфраструктурних організацій з одночасною участю споживачів, регіональних органів влади і громадськості

створює умови для досягнення синергетичного ефекту на мікро-, мезо- та макрорівнях. Процеси класифікації передбачають перехід від вертикальних ієрархічних зв'язків до горизонтальних мережевих структур із високим ступенем комунікацій. Отже, класифікація – це об'єднання різноманітних за формою власності, організаційно-правовим статусом, галузевою та географічною приналежністю організацій у цілісну систему виробництва з одночасним збереженням юридичної та господарської самостійності учасників кластера. Такі процеси сприяють налагодженню зв'язків і співпраці під час трансформаційних перетворень та призводять до отримання позитивних результатів від виробництва сумісного продукту на взаємовигідних умовах.

Складні та суперечливі трансформаційні процеси, що відбулися в Україні, розкривають ключові тенденції та зміни у структурі регіональної економіки. Сучасна ринкова трансформація у першу чергу передбачає: посилення інвестиційної спрямованості регіонів, залучення стратегічних вітчизняних і зарубіжних інвесторів; узгодження програмами реформування окремих галузей і сфер діяльності; формування дієздатного корпоративного сектора та інтегрованих корпоративних структур; забезпечення реальної участі міноритарних співвласників в управлінні і розподілі доходів; удосконалення інформаційної та маркетингової діяльності; розвитку конкурентного середовища; відродження стимулів до інноваційної підприємницької діяльності [4].

Разом із тим вагомими настановами ринкової трансформації є подолання обмеженості ресурсів, задоволення зайнятості шляхом розвитку нових форм господарювання, підтримка та розвиток бізнесу тощо. Однак зміна правил і умов взаємодії найчастіше супроводжується низкою обмежень. Наприклад, у практиці господарювання малих та середніх підприємств доволі часто простежується низка труднощів, що пов'язані з обмеженістю виробничих потужностей та іншої ресурсної бази. Позитивним моментом в їх діяльності є гнучкість і можливість легкого пристосування до ринкових змін, володіння прогресивними ідеями та навичками. Здатність малого та середнього бізнесу до активного включення у ринкові процеси не завжди є ключовим моментом у реалізації намічених цілей, а очікувані результати залишаються задоволеними не в повній мірі [1].

Ресурсні обмеження гальмують процеси розширення та диверсифікації бізнесу. Як слідство, прискорення інноваційних господарських та управлінських рішень не відбувається. Великі підприємства вимушені гальмувати інноваційні проекти з причин нагромадження внутрішньофірмової ієрархії, зростання трансакційних витрат та відсутності налагоджених схем контрактних відношень. Саме властивостей малого та середнього бізнесу не вистачає великому.

Вплив об'єктивних тенденцій, що відбуваються в Україні, ставлять на перший план подолання обмежень у співпраці між малим, середнім і великим бізнесом, обрання перспективних комбінацій взаємодії, залучення до співпраці різноманітних форм власності та отримання на цій основі синергетичного ефекту. Разом із тим втілення в дію цільових настанов передбачає підвищення уваги до стану та наповнення ринкової інфраструктури, характеру інформації, особливостям отримання та розповсюдженню товарів і послуг, що пояснюється збільшенням витрат на трансакції, прискоренням інформаційних потоків, змінами контрактної системи та внутрішньофірмової ієрархії [12].

Труднощі, що виникають під час організації ринкових процесів, вимагають від суб'єктів господарювання прийняття остаточних рішень. Особливо складним це стає у період трансформаційних перетворень, коли необхідно відповісти на низку питань: доцільність відокремлення та самостійності у прийнятті рішень, шляхи подолання невизначеностей, зниження ризиковості контрактів; доцільність обрання нових схем внутрішньофірмової ієрархії; перспективи застосування визначених комбінацій із новітніми формами господарювання в рамках сформованої ринкової системи; вплив структурних змін у системі та процедура оцінки їхньої дії.

Така постановка питань потребує конкретизації та прийняття відповідних рішень, що враховують існуючі теоретико-методологічні підходи та напрацьований зарубіжний і вітчизняний досвід (табл. 1).

Таким чином, за умов поступової ринкової трансформації, безперервного посилення процесів глобалізації, інтернаціоналізації господарської діяльності формуються управлінські підходи та технології, що є взаємопов'язаними та спираються на новітні методи підвищення конкурентоспроможності регіонів. Цей процес є загальним і не залежить від місця локалізації території та її історії.

Потенціалом і центром розвитку регіонів, а відповідно, і механізмом стимулювання всієї національної економіки, повинні стати кластери – система підприємств, організацій, які формують між собою тісні комунікації інформаційного та економічного характеру, орієнтовані в першу чергу на забезпечення конкурентоспроможності вироблених товарів і послуг.

У системі регіонального управління поняття «кластер» було запропоновано М. Портером, профе-

Таблиця 1

Проблемні питання, що виникають та потребують вирішення у період трансформаційних перетворень

Постановка питань у системі регіонального управління	Теоретичні підходи, що розкривають та пояснюють шляхи розв'язання питань		Напрями розвитку сучасних ринкових процесів
	Теорія	Сутність та проблематика	
Шляхи перспективного стратегічного зростання регіонів	Інституційна (Т. Веблен, У. Мітчел, Дж. Гелбрейт, Дж.Р. Коммонс) [6; 13] Нова інституційна теорія (Р. Коуз, Д. Норт) [12; 13]	Вивчає соціальні, психологічні, політичні, економічні фактори, що впливають на соціально-економічний розвиток Розглядає соціальні витрати, вивчає добробут, ринкові провали та екстерналії	Поглиблення регіональної політики, що сприяє розвитку інфраструктурних інститутів Прийняття програм соціально-економічного розвитку регіонів, що передбачають зміцнення контрактних відносин та мінімізують трансакційні витрати
Факторні зміни ступеня спеціалізації	Економічного розвитку (Й. Шумпетер, Т. Мальтус, Р. Нельсон, С. Уінтер) [6] Загальна теорія зайнятості (П. Самуельсон, Дж. Хікс, Дж.М. Кейнс) [6; 10]	Вивчає еволюційні принципи, розглядає організацію як складні структури, що підлягають відбору залежно від ступеню впливу різноманітних факторів Розкриває перетворювальну роль конкуренції у ринкових процесах Вивчає напрями подолання кризових станів на засадах розвитку ринку праці	Поглиблення оцінки впливу глобальних перетворень на регіональні трансформаційні процеси Дослідження особливостей регіональної спеціалізації за галузями (поширення кластерних ініціатив) Розробка спільних програм взаємодії (регіональних, галузевих)
Тенденції та видозміни попиту	Поведінкова теорія (Г. Саймон, Р. Сайерт, Дж. Марч, Дж.М. Кейнс) [6; 13]	Розкриває процеси прийняття рішень у різноманітних галузях економіки (поведінка суб'єктів господарювання та споживачів)	Врахування зарубіжного досвіду в питаннях задоволення попиту на ринках (B2B, B2C) Прийняття заходів щодо застосування новітніх технологій обслуговування учасників ринкових відносин
Доцільність обрання нових схем внутрішньофірмової ієрархії	Теорія циклу (Ф. Хайєк, Г. Мюрдаль) [3; 9]	Вивчає проблеми координації та узгодженості дій економічних суб'єктів	Перегляд схем внутрішньофірмової взаємодії, прийняття рішень щодо зміни самостійності у господарських процесах, сприяння зниженню невизначеностей
Перспективність застосування комбінацій взаємодії між фірмами	Підприємницької функції та прибутку (Р. Кантільон, Й. Шумпетер, Ж-Б. Сей) [6; 15] Кластерна (М. Портер, М. Енрайт) [7; 11; 8] Загальна теорія зайнятості (Дж. М. Кейнс, Дж. Хікс) [13]	Розкриває граничну продуктивність та прибуток фірм, стан довгострокової конкурентної рівноваги Визначає детермінанти конкурентної переваги за умов об'єднання фірм у кластери Вивчає рівень виробництва, його фактори та проблеми зайнятості; розкриває взаємозалежність та протиріччя зростання індивідуальних та суспільних благ	Сприяння поширенню взаємодії між фірмами та надання гнучкої можливості прийняття рішень у виборі бізнес-партнерів та побудові бізнес-процесів Активізація процесів кластероутворення, що мінімізує ризиковість проектів та контрактів Залучення спеціалістів із питань підготовки та розстановки кадрів, поширення взаємодії з рекрутинговими агенціями
Ймовірність виникнення ризикових контрактів	Очікуваної корисності (Г. Крамер, Д. Бернуллі, Нейман) [6; 15] Теорія підприємництва (Р. Кантільон, І. Тюнен, Ф. Найт) [13]	Визначає напрями оцінки переваг ризиків, пояснює типологію очікувань, поширює засади теорії «гри» Вивчає підприємницькі ризики та невизначеності	Формування єдиного інформаційного простору у системі регіонального управління Удосконалення схем взаємодії та мінімізації підприємницьких ризиків

сором кафедри ділового адміністрування Гарвардської школи бізнесу (Harvard Business School). Розробник кластерної теорії визначив «кластер» як групу сусідніх географічно взаємопов'язаних компаній, організацій, органів державного управління, що в комплексі стають вагомими елементами конкурентної боротьби [8].

З практичної точки зору, кластер – це мережа близько розташованих фірм та організацій, що забезпечують наявність певних спільнот, підвищує частоту і силу їх взаємодії. Сприятливі умови розвитку роблять кластери рухливими та дозволяють виходити за межі ієрархічних мереж та поступово зміщуються і розширюються у бік споріднених галузей [2].

Кластерна теорія, що була запропонована М. Портером, ґрунтується на «детермінантах» (чинниках), що формують засади розвитку та підвищення конкурентоспроможності економіки [9]. Чинники розвитку є взаємозалежними та складаються: по-перше – з факторних умов; по-друге – з умов попиту; по-третє – з споріднених і підтримуючих галузей; по-четверте – зі стратегії фірм, їх структури і суперництва (рис. 1).

Кластери формують споріднені та підтримуючі галузі, види діяльності тим самим забезпечують впровадження інновацій та ноу-хау. Разом із тим розвиток кластерів стимулюють споживачі, що в сучасних умовах стають більш досвідченими і вимогливими, їх попит стає випереджальним та підштовхує формування глобального попиту на нові товари та послуги. Емерджентність взаємодії у кластері обумовлює підвищення продуктивності за рахунок технологічних та організаційних інновацій та стимулювання появи нових представників бізнесу, висококваліфікованих менеджерів, галузевих фахівців, що розширюють кордон та можливості кластера.



Рис. 1. Детермінанти, що формують засади розвитку процесів кластеризації як складової ринкової трансформації (згідно з моделлю «Даймонда» теорії М. Портера)

Ведуча роль катализатора належить державним та регіональним органам управління. Представники влади шляхом заохочення сприяють підвищенню конкурентної ефективності підприємництва, концентрації спеціальних факторів, що передбачають роз-

виток локальної конкуренції. Роль регіонального управління полягає у підтримці розвитку позитивних факторів, сприянні подолання перешкод у поліпшенні загальноекономічного клімату [8].

Кластери відрізняються від інших форм господарювання наявністю внутрішнього конкурентного середовища та міцних конкурентних позицій на глобальному ринку. Тим самим у кластері формується складна комбінація конкуренції (зі внутрішніми споживачами кластера) та кооперації (із зовнішніми суб'єктами господарювання), що умовно знаходяться у різних площинах та одночасно доповнюють, переважно в інноваційних процесах, один одного [9]. Отже, характерними рисами кластерних форм господарювання є такі:

- регіонально обмежені форми економічної діяльності, що діють всередині споріднених секторів та орієнтовані на співпрацю з науковим установам;
- організація діяльності в межах кластерних ініціатив;
- вертикальні виробничі ланцюжки у яких вузькі сектори за суміжними етапами виробничого процесу утворюють ядро кластера («постачальник – виробник – торговий посередник – клієнт») залучаючи мережі, що формуються навколо головних фірм;
- галузі промисловості, визначені на певному рівні агрегації («хімічний кластер», «агропромисловий кластер» тощо).

В основу кластерної теорії покладено визначення та розгляд форм економічних відносин, спрямованих на створення «сучасного інноваційного продукту», що визначає кластер як складну економічну систему, якій властиві характерні риси:

- наявність підприємства-лідера, що визначає довгострокову стратегію розвитку регіональної економічної системи;
- територіальна локалізація основної маси суб'єктів господарювання – учасників кластерної системи;
- створення учасниками некомерційного об'єднання, добровільність входження у об'єднання та наявність організації, що здійснює координацію;
- стійкість стратегічних господарських зв'язків у рамках кластерної системи (регіональні, міжрегіональні, міждержавні);
- довгострокова координація взаємодії учасників кластерної системи у рамках загальнодержавних і регіональних програм розвитку, інвестиційних проєктів та інноваційних процесів;
- наявність корпоративних систем управління, контролю бізнес-процесів, колективного моніторингу.

Відмінними рисами кластера є те, що: по-перше, у центрі ініціативи буває зосереджено декілька потужних компаній; по-друге, ці компанії зберігають між собою конкурентні відносини. Концентрація суперників, їх покупців і постачальників сприяє зростанню ефективної спеціалізації виробництва. При цьому кластер забезпечує роботою безліч малих підприємств [5].

Враховання накопиченого прогресивного зарубіжного та вітчизняного досвіду дозволяє визначити низку передумов формування кластерів та розкрити загальну позитивну спрямованість бізнес-процесів:

1. Наявність сукупності підприємств, що взаємодіють у рамках бізнес-процесів, використовують конкурентні переваги території, орієнтовані на динамічний розвиток визначених ринкових сегментів. Застосування різноманітних схем комбінацій взаємодії між фірмами зміцнює контрактні відносини та мінімізує трансакційні витрати, що призводить до позитивних ефектів у регіональній економіці.

2. Функціонування значної кількості малих і середніх підприємств, що залучаються у процеси класифікації частково відмінні, але за окремими рисами їх технології схожі. За таких умов набувають поширення спільні програми, що передбачають концентрацію бізнесу та зміцнення ступеню спеціалізації з урахуванням трансформаційних змін.

3. Наявність наукових організацій з високою підприємницької культурою, що сприяє поглибленню оцінки впливу глобальних перетворень. Систематичне напрацювання теоретико-методологічної бази та одночасна взаємодія з бізнес-середовищем дозволяє поширити бачення щодо перспектив економічного розвитку на засадах трансформаційних процесів.

4. Присутність кваліфікованої робочої сили та новітніх технологій її використання прискорюють процеси професійної взаємодії та створюють умови використання гнучких схем побудови бізнес-партнерства.

5. Наявність кадрових агентств, розширення сфер діяльності рекрутингу сумісно з бізнесом та владою сприяють підвищенню кваліфікації, координації та інформаційній підтримці. Така спрямованість стає поштовхом для поширення зв'язків між суб'єктами ринкових відносин та дозволяє подолати проблеми зайнятості й уникнути виникнення соціально-економічних протиріч.

5. Наявність мотивації робочої сили формує прогресивно-професійний прошарок на сучасному ринку. За таких умов створюються додаткові проекти і контракти, що ґрунтуються на новітніх технологіях та стають стимулом для залучення спеціалістів за різноманітними схемами професійної взаємодії.

6. Поширення інфраструктурних об'єктів, що орієнтовані на підтримку промислового розвитку – технопарки, бізнес-інкубатори, інформаційно-технічні центри, промислові зони, інноваційно-промислові комплекси, агентства з розвитку субконтрактних відносин.

7. Формування нових форм об'єднань підприємств (торгово-промислових палат та ефективних професійних асоціацій, бізнес-клубів тощо) активізує та поширює можливість підприємців у питаннях обміну професійним досвідом.

9. Системна підтримка бізнес-ініціатив регіональними органами управління, формування відповідної економічної політики, що передбачає перегляд схем внутрішньофірмової взаємодії з урахуванням трансформаційних процесів. За таких умов відбуваються позитивні зміни у господарських процесах та створюються умови щодо постійного зниження невизначеностей у бізнес-процесах.

10. Розвинена технологічна і ринкова культура спрямовані на поширення міжфункціонального навантаження. У рамках трансформаційних перетворень простежується економічна та культурна готовність до кооперації, спільного ведення бізнесу, визнання ринкової довіри та колективної відповідальності.

Постійна взаємодія фірм всередині кластера сприяє формальному і неформальному обміну знаннями і професійними навичками [2]. Утворення «критичної маси» компаній у кластері служить стимулом для подальшого продукування спільних бізнес-ініціатив. Це передбачає залучення нових технологій, інвестицій, послуг і постачальників та підтримує процеси формування власних технологій використання соціального капіталу.

Розширення взаємозалежності факторів розвитку кластерів дозволяє стверджувати, що ці процеси ґрунтуються на трансформаційних процесах та передбачають організаційні, правові, соціальні, культурні, економічні зміни. Врахування передумов та «детермінант» розвитку дозволяє систематизувати складові чинники розвитку процесів кластеризації (рис. 2).

Нові форми організації виробничих процесів містять переваги для бізнесу, завдяки яким кластери впливають на конкурентну боротьбу [15]. По-перше, це підвищення ефективності бізнесу в межах підприємств, що входять у кластер. По-друге, зростання загальної ефективності галузі, галузевого ринку. По-третє, зростання можливостей до інновацій. По-четверте, стимулювання нових представників бізнесу, що є потенційними учасниками та сприяють розширенню меж кластера.

Підкреслимо, що значний вплив на процеси кластеризації у трансформаційний період здійснюють інституційні чинники, що безпосередньо пов'язані з управлінням в окремих сферах економічних та соціальних відносин: науково-технічні, фінансові, інвестиційні, соціальні тощо [6]. Суттєва роль у цих процесах належить формальним інститутам, що за умов перегляду нормативних та законодавчих документів поширюють права власності, створюють передумови для інтенсивного розширення капіталовкладень та активізації кооперації бізнесу. Створення дієвих правил, норм та положень на рівні інститутів призводить до економії трансакційних витрат, подолання інформаційної асиметрії, розкриття альтернативних механізмів забезпечення контрактів. Разом із тим у сучасних умовах господарювання визначальна роль належить неформальним інститутам, що породжують



Рис. 2. Чинники процесів кластеризації як складової ринкової трансформації

подальший розвиток та модифікують формальні правила поведінки між чисельними суб'єктами ринкових відносин. Обумовлюючи появу нових суспільних організацій, соціально орієнтованих представників бізнесу, науково-виробничих об'єднань, відбувається активне прискорення соціально-економічних перетворень.

Враховання неформальних інституційних факторів розкриває національні та регіональні розходження у частках витрат ВВП, існуючої системі соціального захисту та підтримки, національних та регіональних особливостях ринку тощо. Наведені чинники є результатом функціонування економічних систем, що створювалися як результат історичної специфіки держави і регіонів. Особливості побудови ринкових відносин суттєво впливають на перетворювальні процеси та визначають ймовірність визнання ринкових процесів з боку світової спільноти.

Суттєвими перешкодами в трансформаційний період стають наслідки раніш існуючої економіко-правової системи, що не дозволяє суб'єктам господарювання приймати участь у визначених розподільчих угодах та гальмує процеси інтеграції, кооперації та кластеризації бізнесу. Отже, формальні та неформальні інституції вимагають подальшого удосконалення, що передбачає створення умов та підґрунтя розвитку нових інфраструктурних елементів (інформаційні, рекрутингові, консалтингові агентства, науково-виробничі об'єднання тощо), поширення схем взаємодії (кооперація, кластеризація тощо), перегляду форм власності на у межах визначених території.

Висновки з проведеного дослідження. Трансформаційні процеси ринкової економіки стають засадами формування конкурентоспроможності регіонів, що відбувається шляхом утворення нових форм господарювання. За сучасних умов регіональний розвиток здатен відбуватися у разі активного поширення кластерів. Розвиток кластерних ініціатив досягається на засадах інноваційності, загальної високопрофесійного кадрового наповнення, прискореного інформаційного обміну, передових знань технологій та ноу-хау, оптимального використання внутрішніх та зовнішніх інвестицій, інтеграції економічної і соціальної політики з метою формування сприятливого ділового клімату, зміщення акцентів від централізованої до регіональної економіки.

Підводячи підсумки, слід сказати, що кластерний підхід поглиблює інструментарій ефективної взаємодії органів регіонального управління з бізнесом, призводить до більш глибокого розуміння його характерних показників і тактичних завдань, дає можливість цілеспрямованого і мотивованого реального стратегічного планування ресурсів регіону, розвитку територій та підвищення конкурентоспроможності економіки. За таких умов метою державної та регіональної системи управління є з'ясування витрат переходу з однієї траєкторії розвитку на іншу, оцінка реальних можливостей суспільства, бізнесу та влади, аналіз

ризиків, що можуть призвести до повернення старої ринкової моделі, визначення готовності суб'єктів господарювання до створення відповідних організаційно-економічних та господарсько-правових ініціатив. Деталізація методологічних положень кластерного підходу стає підґрунтям для подальшої оцінки інституційних факторів розвитку регіональної економіки та активізує розвиток загальноекономічного клімату у вигляді соціального капіталу, інвестицій, інновацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гуренко А.В. Проблеми розвитку малих та середніх підприємств в сучасних ринкових умовах України / А.В. Гуренко // Прометей : регіональн. зб. наук. праць з економіки: Донецький економіко-гуманітарний ін-т МОН України; Ін-т економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2008. – Вип. 3(27). – С. 129-132.
2. Гринів Л.В. Кластерний аналіз конкурентоспроможності підприємств / Л.В. Гринів // Зб. наук. праць «Моделювання регіональної економіки». – Івано-Франківськ : Плай, 2006. – № 1(7). – С. 3-15.
3. Дубищев В.П. Регион в системе отношений хозяйственного комплекса страны / Дубищев В.П. – Полтава, 1996. – 184 с.
4. Економічні реформи в Україні в контексті переходу до сталого розвитку : матеріали наук.-практ. конф. «Соціально-економічні реформи в Україні та проблеми переходу до засад сталого розвитку: рекомендації до проекту Нац. стратегії сталого розвитку України. – К. : Інтелсфера, 2001. – 180 с.
5. Захарченко В.И. Кластерная форма территориально – производственной организации / Захарченко В.И., Осипов В.Н. – Ч. 2. Повышение региональной конкурентоспособности на основе кластерного подхода. – Одеса : Фаворит, 2010. – 236 с.
6. История экономических учений : учеб. пособ. / под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 784 с.
7. Кушпіль П.О. Правові аспекти творення інноваційних кластерів / П.О. Кушпіль, О.С. Бойко // Інвестиції та інноваційний розвиток: наук.-практич. бюлетень. – 2009. – № 1. – С. 47-50.
8. Портер М. Международная конкуренция. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
9. Портер М.Е. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / М.Е. Портер ; пер. с англ. И. Минервина, науч. ред. О. Нижельская. – [2-е изд.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 454 с.
10. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации. Сети. Альянсы. Партнерство. Кластеры: укр. контекст / Соколенко С.И. – К. : Логос, 2002. – 357 с.
11. Фінагіна О.В. Кластери в системі стратегії і тактики розвитку регіону : [моногр.] / О.В. Фінагіна, Л.В. Батченко, А.В. Гуренко та ін. – Донецьк : «ВІК», 2013. – 287 с.
12. Фінагіна О.В. Ринкова трансформація в регіоні: особливості розвитку та діагностування : моногр. / О.В. Фінагіна. – Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2005. – 228 с.
13. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії : навч. посіб. / О. Шевченко. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
14. Galbraith, J.K. The New Industrial State, Harmondsworth, Penguin, 2nd edn 1972. – P. 24-32.
15. Thompson A.A. Strategic Management: Concept and Cases / Thompson A.A., Strickland A.J. – 1987 4th ed. – University of Alabama, Business Publication Inc., Plano, Texas. – P. 36-45.